

ОПИТ ЗА ПРОЧИТ НА МАРКС ЧРЕЗ МАРКС, А НЕ ЧРЕЗ МАРКСИЗМИТЕ

Теменуга Ракаджийска*

Увод

*„Къде е мъдростта, която сме загубили в знанието
и къде е знанието, което сме загубили в информацията?“*

Томас Елиът

Основната културологична характеристика на днешната постмодернистична епоха, тръгнала от моделирането на неолиберализма като основна идеология на възходящите финансови елити, се свързва преди всичко с еkleктичността на знанието, сведено до „пиршество“ на информацията. Окончателното тържество на консюмеризма и маркетизацията доведе до криза във „вечния стремеж към духовно развитие“. И ако идеолозите, създатели на постмодернизма, по всеобщо признание са начетени и изобретателни умове, убедителни в разказа, то повечето от реализаторите и пропагандистите му са агресивни и арогантни техни епигони.

Конкретният повод за написване на тази статия бе чутото наскоро встъпление на мой колега от друг университет, при което той „яростно“ защитаваше своя теза, че Маркс „унищожавал“ капитализма. Така отново у мен се пробуди убеждението, че за тези близо три десетилетия, българската академична общност напразно „захвърли на бунището“ научните теоретични идеи на Карл Маркс и с това даде възможност на редица „експерти“ да съдят за неговите гениални теоретични достижения или само по написаното през 1848 г. в „Манифест на комунистическата партия“, или по писанията на неговите интерпретатори („социалистически“ или не) без дори да се докоснат до дълбочината на неговите анализи. Така станахме неспособни, както пише Растко Мочник (2018), да мобилизираме Марксовия понятиен апарат във време, когато от това има остра нужда.

Но защо да мислим за Маркс чрез Маркс, а не чрез марксизмите били „западни“ или „източни“, или от различните периоди на тълкуването на неговото творчество?

Първо, защото сложната мисловна вселена на Маркс позволява различни интерпретации, които в полето на тяхното идеологизиране се движат в ди-

* Теменуга Ракаджийска, проф. д.с.н., катедра “Икономическа социология”, УНСС, email: temenuga.rakadjiiska@unwe.bg

апазона от „Осанна” до „Разпни го”. Второ, защото различните марксизми (най-вече тези на официалната пролетарска (социалистическа) идеология), понякога така го интерпретират, че де факто от Марксовата автентична диалектическа мисъл не остава и следа. А да се мисли Маркс извън Марксовата диалектическа критика и извън контекста на цялостното му творчество, означава да се мисли Маркс през мисленето на съответния автор, но не и през мисленето на самия Маркс.

Всеки опит да се представи, която и да е теза или категория на Маркс, експлицирана само с отделни цитати [1], взети оттук-оттам, и извадена от рамката на диалектическото развитие на собственото му мислене, се превръща в метафизика. Това е най-краткият път за „превръщането” на Марксовата теоретична система в катехизис и неговото представяне като ортодоксален догматичен мислител или митологизиран идеолог. Това е и основанието Маркс да възкликне: „**знам само това, че аз не съм „марксист”**”.

Според Йон Елстер (Elster, 1986) при един цялостен прочит на Маркс трябва да се имат предвид неговата методология, проблема за отчуждение, икономическата му теория за капитала и капиталистическия начин на производство, концепцията му за експлоатацията на наемния труд (подчертавам на наемния труд), историческия материализъм при обяснения на историята, класовата борба за решаване на назрелите противоречия на капиталистическия начин на производство, политиката и критиката на идеологията^{та}.

Целта на тази статия е да постави акцента именно върху тези кардинални достижения в неговото творчество. Ръководен принцип при написването ѝ е неговият основен принцип при написването на „Капиталът” – „начинът на излагането формално трябва да се отличава от начина на изследването (к.м. – Т.Р.). Изследването трябва да усвои материала в подробности, да анализира различните форми на неговото развитие и да проследи тяхната вътрешна връзка. Едва след като тази работа бъде завършена, може по съответен начин да бъде изобразено действителното движение. И когато това бъде постигнато и животът на материала получи своето мисловно отражение, тогава може и да изглежда, че имаме пред себе си една априорна конструкция (Маркс, 1988, с. 29).

Основен жалон при разбирането, анализирането и изложението на Марксовите теоретични достижения е необходимо да бъде неговият теоретичен подход на критически анализ като се тръгне от недостатъчно експлицирания обект на неговото изследване на капиталистическите производствени условия. Маркс започва тяхното изследване с изследване в подробности на основната производствена институция по негово време – фабриката. Едва след като е разкрил различните форми на нейното развитие и проследил тяхната вътрешна връзка и така постигнал действителното движение на

тази институция, приема за начало на своето изложението „стоката” като синтез на капиталистическите производствени отношения.

Диалектическият материализъм на Маркс

За да се разбере диалектическият материализъм на Маркс, е необходимо да се разбере избраната от него методология, която го довежда и до основното му различие от предхождащите го титани на философската мисъл в немската класическа философия. Изходната предпоставка на неговия материализъм е диалектическото схващане на практическата човешка дейност като синтез на материално преобразуване и духовна рефлексия, т.е. като преобразуваща предметна дейност. Но за да бъде схващана като такава, трябва да бъде разбрана спецификата на човешката дейност като опосредена дейност – като единствено възможна чрез средствата за дейност (оръдия на труд; средства за производство). И точно това единство на жив и предметен труд, опосредено от правилата за тяхното организиране, стои в основата на конституирането на социалните институции като основен субект на съвместната човешка дейност. Но тъй като в опредметения труд (средствата на дейност) е вложена минала (опредметена) колективна работоспособност, те имат по-голяма стойност от тази на живия труд, поради което именно той се явява водещият елемент на това единство.

На всеки исторически етап от развитието на човешката цивилизация, технологичните средства за дейност променят динамично своя характер – като се тръгне от ръчния инструмент като индивидуално средство за дейност – от най-простия до значително усложнените; мине се през машината като колективно средство за дейност в различните ѝ разновидности и се стигне до информацията като обобществено средство за дейност – от роботизацията до изкуствения интелект. И именно защото са динамичният елемент в единството, технологичните средства определят и правилата му, т.е. това което Маркс определя като обществена форма на организация или форма на общуване, или обективни производствени отношения.

В това се крие смисълът на неговия диалектически материализъм. Но разпределението на средствата за производство по различните трудови позиции става едновременно и хоризонтално, според технологичното (конкретното съдържание на трудовите дейности) разделение на труда, и вертикално според социалното (изпълнителски, административни и управленски трудови дейности) разделение на труда. Затова човешкият индивид не може да бъде разглеждан като изолиран индивид, така като го разглежда Фойербах. Затова „човешката същност не е абстракция, присъща на отделния индивид. В своята действителност тя е съвкупността на всички обществени отношения.” (Маркс, 1957).

Относно проблема за отчуждението, разработен от Маркс

Няма да се спирам на добре известните аспекти на отчуждената дейност, които Маркс анализира в своите ранни „Икономическо-философски ръкописи от 1844 година”. Бих искала да обърна внимание на друг аспект, който не е получил такава гражданственост/публичност, както гореспоменатите.

Гражданското общество и проблемът за отчуждението при Маркс са свързани понятия и разглеждането им поотделно, според мен, може и да ги софистицира, но едва ли ще предаде адекватно неговата концепция относно „bürgerliche Gesellschaft”. Маркс, още в своята „Към критиката на Хегеловата философия на правото. Увод”, следва Хегел в разбирането му за „bürgerliche Gesellschaft”, който под това понятие схваща икономическата структура на буржоазните отношения (не бива да се забравя, че на немски *bürger* означава и гражданин, и буржоа). Ползвайки метода на преобразуващата критика, Маркс стига до извода, че не държавата подчинява на себе си гражданското (бюргерското) общество, а точно обратното, егоистичните индивиди на капиталистическото общество, подчиняват на себе си държавата. В „Немската идеология” четем, че: „Буржоазното [1] общество (*bürgerliche Gesellschaft*) като такова се развива едва с буржоазията; обаче със същото име винаги е била означавана развиващата се непосредствено от производството и общуването обществена организация (к.м. – Т.Р.), която във всички времена образува базата на държавата и на всяка друга идеалистическа надстройка.” (Маркс и Енгелс, 1957). Гражданското общество е определено като обхващащо „цялото материално общуване на индивидите в рамките на определено стъпало на развитие на производителните сили”. Така се стига до заключението, че антагонистичната бюргерска класова държава, която е отчуждена от индивидите, трябва да отмре. Извод, който Маркс екстраполира изобщо върху държавата – екстраполация, която Норберт Елиас критикува.

Буржоазното общество възниква на базата на задълбочаващото се разделение на труда, на базата на историческото развитие на противоречието между производителните сили и формата на общуване и разбира се, на базата на конкуренцията в международното общуване. Превръщането на стоково-паричните отношения в основни обществени отношения води до откъсването на индивидите от „родовата пъпна връв” и въвличането им в процеси, които рекрутират отчуждение от собствената им дейност и от самата същност на човека, формирал се да бъде творец, а не – придатък на машината. С това Марксовото мислене конституира и една от основните, структуриращи ранното му творчество, тези – за свободата и несвободата. Според него именно „общественото (к.м. – Т.Р.) битие на хората определя съзнанието им”, което е не друго, а „осъзнато битие”. Преодоляването на отчуждението е възможно в „царството на свобо-

дата”, което започва там, където престава трудът, диктуван от нужда и външна целесъобразност. „Докато хората се намират в стихийно възникналото общество, докато следователно съществува противоположността между частния и общия интерес, докато следователно разделението на дейността се извършва не доброволно, а стихийно – собствената дейност на човека става чужда, противостояща на него сила, която го подчинява, вместо той да господства над нея.” (Маркс и Енгелс, 1957, с. 33)

Ангъс Дейтън (Deaton, 2013) в своята книга „Великото бягство”, където основно се изследват социално-икономическите неравенства, пише, че бягството на човечеството от смъртта и депривацията започва от преди 250 години и продължава и досега. Но ако за едни бягството е в правилната посока, за други то е в омагьосания свят на „Алиса в страната на чудесата” (Л. Карол). Към тях може да се съотнесе състоянието на „котката на Шрьодингер”, за която се счита, че докато не се намеси наблюдател може да се твърди, че е „нито жива, нито мъртва”, но намеси ли се такъв (особено ако това е представител на МВФ или на СБ), обикновено констатацията е, че е мъртва.

Икономика, капитал, принадлежна стойност и експлоатация

Както отбелязва в том първи на „Капиталът”, чрез тези категории Маркс се стреми да постигне, своята основна аналитична цел – да разкрие икономическия закон на движението на съвременното МУ общество, т.е. на капитализма, разбираан не просто като противопоставка „държава-пазар”, а като „цивилизация-свят” (Ф. Бродел). И отново трябва да подчертая, че извън цялостното му творчество тези категории не могат да бъдат разбрани адекватно, съобразно смисълът, който Маркс влага в тях.

В пределно общото икономическо определение за капитала [2], разбираан като средствата за производство се съдържа противопоставката между средствата за произвеждане на нови блага и предметите за потребление. Редица икономисти обясняват капитала като всеки ресурс, който носи доход. Така обаче се губи спецификата на капитала като икономически феномен, възникнал при (и икономически, и исторически) определена форма на организация на човешката практическа дейност – така както го разбира Маркс. За Маркс не всеки натрупан ресурс приема характеристиките на капитал. В неговото грандиозно изследване „Капиталът”, той анализира капитала като социално-икономическа категория, свързана с исторически определен начин на производство и размяна – капиталистическият.

Производството на блага започва в онези отдалечени исторически епохи, когато човечеството се разделя със своето събираческо битие и започва обработването на земята и развитието на занаятите. Но много дълго в сто-

панската история на човешките цивилизации господства бартерната размяна [3] без паричната. Когато паричната размяна се появява, тя също дълго време съществува под формата на С-П-С (размяна на стока срещу пари за закупуване на нова стока). По-късно се появява размяната под формата на П-С-П, а едва при капиталистическия начин на производство при обръщението (циркулационния цикъл) на тези първоначални пари, крайната сума пари е вече пари с по-голяма стойност (принадена стойност).

Обръщението добива вида П-С-П', защото междинният процес не е в обръщението, а в производството, където особената фиктивна стока „работна сила” на наемния работник (неговият жив труд) има двойствен характер – хем да съхранява стойността на средствата за производство и да я пренася в новия продукт, хем да създава нова стойност, свръх тази на употребените за производството средства за производство и суровини [4].

За да има основание да се определи натрупания ресурс като „капитал”, той трябва да е „въведен” в процеса на производството и възпроизводството на материалния живот на хората (в повтарящия се производствен процес, както отбелязва доста по-късно през XX век и Фридрих фон Хайек), за да води до създаване на нова стойност. Така той привлича към себе си част (исторически и пространствено различна) от допълнително създадената стойност. Богатството само по себе си не е капитал, това твърди по-късно и Макс Вебер. Това привличане на новосъздадената стойност може да се осъществи само посредством реализирането на продукта на производствения процес (каквото и да е този продукт) чрез пазарната размяна. Ако не се реализира на пазара, продуктът остава натрупан ресурс, но не се превръща в капитал. Само социално-икономическото „кръгово” движение на ресурсите създава принадена стойност и ги превръща в капитал.

Затова „капиталът” не се отнася до простото притежание на „средствата за производство”, а се проявява като основно производствено отношение (институционално социално отношение), което само в своята превърната форма се проявява като отношение по повод вещи или като вещно отношение. Де факто капиталистическото производствено отношение е обективно социално отношение, т.е. отношение между хората по повод разпределението на добавената в процеса на трудовата дейност стойност и по този начин се извява като отношение на власт(ване). То е обективно, доколкото не зависи само от волята на отделния индивид, а е обусловено от възможните взаимовръзки, в които индивидите влизат или от това, което наричаме социално-икономическа институционална среда.

Маркс интерпретира капитала като фактор на производството във вид на стойност, която носи принадена стойност в резултат на експлоатация на жив наемен труд. Той разкрива съдържанието на тази категория в парадигмалната рамка на трудовата теория за стойността, която поставя акцент върху

производствения процес, защото в историческата епоха на утвърждаването ѝ, именно този процес е водещ в кръговия характер на възпроизводствения процес на материалния живот на хората (производство, разпределение, размяна, потребление). Р. Мочник отбелязва, че за Маркс определен вид производство свръхдетерминира възпроизводството на дадено общество (Мочник, 2018), а при класическия капиталистически начин на производство, това е индустриалното производство, после детерминацията е акцентирана от производството на услуги, а сега в XXI в. от производството на информация.

Трудовата теория за стойността свързва капитала с въпроса за експлоатацията на наемния труд, защото освен през времето, необходимо за възпроизвеждане на собствената си стойност, наемният труд е активен и през допълнителни часове за възпроизвеждане стойността на вложените в производството материални активи, т.е. абсолютната принадлежна стойност [5]. Маркс анализира и относителната принадлежна стойност, което е продукт на технологичното обновление на производствения процес, следствие на което се интензивира човешкият труд.

Всъщност трудовата теория за стойността рефлектира ситуацията, когато печалбата се извлича главно за сметка на собствения персонал (наемният труд в собствената фабрика/предприятие). Теорията за пределната полезност (от Менгер насам) рефлектира ситуацията на превръщане на пазара в универсален и поради това всеобщ механизъм на регулиране на обществените отношения и с това даващ възможност цената на печалбата да се прехвърля върху потребителя (чрез рекламата, запазената марка, маркетинга и пр.), т.е. не само върху собствения наемен труд, а върху националния/глобалния такъв, явяващ се в ролята на участник на пазара.

Така става възможно да се повишават заплатите на собствения персонал, да се развива социална политика, да се прави наемният труд съпричастен на целите на корпорациите (т.е. да се развива у него автотеично отношение към дейността, която извършва) и с това да се експлоатира повече, но вече не под управленски натиск, а под манипулираната ориентация към самоексплоатация, в резултат на страх от загуба на работното място.

В съвременната епоха дискусиите относно същността на капитала продължават, но основното което трябва да се каже е, че:

Първо, като капитал могат да бъдат характеризирани ресурси, които перманентно са въввлечени в процеса на възпроизводство на социалния живот на хората и по този начин се явяват носители на обективни обществени отношения, в които са въввлечени хората, участващи във възпроизводствения процес. И този процес не е „кръговрат“ или ако е разрешено и в науката да се употребяват оксиморони, то би трябвало да се каже, че възпроизводството на капитала е „спираловиден кръгооборот“, доколкото непрекъснатото

върщане към процеса на производство е „върщане” към един нов процес⁺, т.е. същевременно еднакъв и различен процес на производство.

Второ, има разлика между стойност и ценност, независимо че в някои езици се употребяват едни и същи думи – немската дума *Wert* има значение и на стойност, и на ценност в зависимост от контекста на дискурса. Но не става въпрос за филологически проблеми, а за същностна разлика. Стоката „поема” своята *стойност* в процеса на нейното производство, поради факта, че живеят труд добавя в процеса на производството повече стойност (повече ценност трудно може да се добави), отколкото е собствената му стойност. В процеса на размяната стоката и тази добавена стойност се реализират поради ценността, която една или друга стока може да придобие за евентуалния си купувач. Ако тези два процеса не се осъществяват в единство, то принадлежната стойност не би могла да се реализира като такава, а тя се реализира като такава именно благодарение на това, че е ценна като конкретно благо за някой друг, а не за собствения си производител. Разделянето на акцентите в това единство ражда познавателните различия между политическата икономия и неокласическата икономическа теория в опита им да обяснят капиталистическия начин на възпроизвеждане на социалния живот на хората. Такава разлика се открива и между блага и стоки (независимо от факта, че в англоезичната литература често и за едното, и за другото, се употребява думата „goods”). Благата и натрупването на благата създава богатство. Благата стават стоки само в процеса на тяхното капиталистическо възпроизвеждане и пазарно разменяне, именно така те се трансформират в капитал.

Трето, трябва да се прави разлика между публични и частни блага. Публичните блага по своята същност (земята, трудът, парите, водата, въздухът, информацията, аз бих добавила и нефта, колкото и еретично да звучи [6]) са такива блага, които трябва да бъдат ползвани обобществено – те по своя естествен характер са квазистоки. Тяхната постепенна комодификация в историята на човечеството, достигнала максимални размери в настоящето, води до все по-задълбочаващи се катаклизми в съвместния живот на хората, защото превръщането им в частни блага, води до нарушаване на равновесието между природната и социалната среда и оттук до „системни глобални рискове” (Бек, 2013), които застрашават самото съществуване на човешката цивилизация.

Исторически материализъм и класова борба

Както бе посочено по-горе Маркс тръгва от необходимостта да разкрие икономическия закон на движение на съвременното му капиталистическо общество, т.е. обществената капиталистическа организация на практическата

дейност на хората. Но диалектическият анализ на функционирането на същото това общество го води до извода, че „социалната история на хората е всякога само история на индивидуалното им развитие, независимо съзнават ли те това, или не”. Така всяка фаза на обществената организация на практическата дейност на хората може да бъде разгледана като темпоралност, която търпи трансформация въз основа на развиващите се в нея антагонистични противоречия между динамичния ѝ компонент – производителните сили (средствата за дейност и самите хора), и по-консервативния – трудно променящата се форма на организация на производствените отношения. В рамките на съществуващата форма на организация, чиято същност се свежда до начина, по който се свързват двата компонента на производителните сили (средствата за дейност и работоспособността на работната сила) естествено между представителите/собствениците на едните и другите възникват противоречия. Когато стигнат определена степен на антагонистичност, тяхното разрешаване се постига чрез трансформирането на исторически съществуващите производствени отношения, съобразно достигнатото равнище на производителните сили: средствата за дейност (производство) и човешките индивиди, защото те са както продукт на, така и променящи обстоятелствата.

Обяснението на действителната история на човешкото общество, което тръгва от естествената предпоставка, че хората, преди да правят история, трябва да са в състояние да произвеждат собствения си живот и средствата за този живот, дава възможност и „капитализмът” да бъде видян като определена темпоралност – т.е. да бъде мислен в исторически граници, която като всяка друга подлежи на трансформация, която конституира нов социално-икономически порядък.

Интерпретацията на Марксовото разбиране за класовата борба като пропагандиращо „унищожаването” на капитализма и капиталистите показва неразбиране на неговия диалектически подход. В своите опити да разрешат възникващите противоречия, противоположните класи трансформират своите социални статуси и съответно своята рефлексия на социалния свят или това, което идеологемно се нарича класово съзнание, а де факто става въпрос за обществени форми на съзнание. Най-елементарно казано, така както от недрата на феодалния свят, чрез редица трансформации на социалните статуси на аристократичните слоеве и на крепостните селяни се раждат буржоата, свободните занаятчии и наемните работници, така и чрез трансформацията на социалните статуси на капиталистите и наемните работници и хората, свободно практикуващи една или друга професия, ще се роди нова обществена организация на практическата дейност на хората и новите социални статуси. Дали тази нова организация ще бъде „асоциации

на свободни индивидуалности”, както предвижда Маркс и очаква с историческата трансформация:

- да изчезне заробващото подчиняване на човека под властта на разделението на труда, а с това да изчезне и противоположността между духовния и физическия труд;
- трудът да престане да бъде само средство за живот, а да се превърне в първа жизнена необходимост и заедно с всестранното развитие на индивидите да нараснат и производителните сили;
- всеобщото обществено знание да се превърне в непосредствена производителна сила и да се установи универсално общуване на хората [7];

или ще е някакъв друг тип обществена организация, все още ми се струва рано да се гадае, но е факт, че светът, както пише Улрих Бек, се метаморфозира.

Маркс и Енгелс си дават ясна сметка за диалектическия характер на обществените трансформации, поради което ни най-малко не би трябвало да им се приписва метафизическото тълкуване относно установяването на комунистическо общество. За тях снемането на капиталистическата обществена организация на възпроизводството на материалния живот на хора изисква като необходимо условие световен пазар, поради което пролетариатът може да съществува само в световноисторически смисъл и комунизмът като неговото дело е възможен само като „световноисторическо съществуване” – „комунизмът за нас не е състояние, което трябва да бъде установено, не е идеал, с който трябва да се съобразява действителността. Ние наричаме комунизъм действителното движение, което сменя (aufheben) [8] сегашното състояние” (Маркс и Енгелс, 1957, с. 36).

И тогава съвсем логично идва въпросът на Пол Мейсън: „Идва ли краят на капитализма?”. Факт е, че капитализмът е базиран на пазарните структури, а те от своя страна на оскъдността на ресурсите. Информацията, обаче, като „новия” вид ресурс е в излишък, т.е. информацията като ресурс в новата епоха разяжда пазарните структури. Доксичното мислене постулира демокрацията като възможна само в рамките на един разумен брак с капитализма. Де факто, бракът се оказва много проблематичен, ако не е обезпечен от определен вид институционално наследство. В крайна сметка няма категорични доказателства, че демокрацията е възможна само в рамките на този брак и че единственото възможно демократично развитие е капиталистическото развитие.

Политика и идеология

Откакто започва трансформирането на приматните общности в човешки съобщества, т.е. започва съзнателната рефлексия на света и с това сложният и нееднозначен процес на формиране на човешката култура, човешкото знание преминава през митологемния, идеологемния и теоретичния наратив, не само хронологично.

Социалните факти са нещо, което не може да бъде обяснено еднозначно и същевременно тяхното обяснение трябва да разпалва въображението на хората за тяхната консолидация (идентификация), т.е. социалните теории в малка степен са извън полето на политическата митология или това, което политическата философия нарича „завоалирана политика“. Така социалните теории, подобно на политическите митове, не просто описват света, а го и конституират. И ако „политическият мит е процес на работа върху общ наратив, чрез който членовете на дадена социална група (или общество) осмислят политическия си опит и дела“ (Ботичи, 2010, с. 18), то социалните теории са наративи, чрез които се осмисля създаването на политическите митове, а използването им ги въвлича в политическата практика.

Разбирането и смисълът на идеологиите, независимо от различията в интерпретациите на различните автори, могат да бъдат открити в практическото производство и възпроизводство на социално валидни **смисли** за налагане на частни групови интереси чрез публични дискурси като всеобщ интерес или това, което Хегел приписва като функция на държавата – „сублимирането на частния интерес във всеобщ интерес“. Така определена групова идентичност се възпроизвежда и утвърждава като всеобща, поради което всякакви други идентичности биват отричани (превръщането на нещо толкова субективно като идентичността в обективна ортодоксия).

Естествено възможностите на всяка от социалните групи, която предявява претенции да налага своята идентичност като всеобща, са различни, съобразно неравното разпределение на ресурсите, с които разполага (това, което Бурдийо нарича символен и културен капитал). Така всяка идеология стъпва зад привидна репрезентация на скрита манипулация.

Затова Маркс и Енгелс ще напишат, че „мислите на господстващата класа във всяка епоха са господстващите мисли.“ (Маркс и Енгелс, 1957). Всяка идеология ползва различни политически митове, в чиято основа лежат различни социални теоретични дискурси, за да постигне своята функционалност – приоритетно представяне чрез публичния език на идеологиите на господстващите групи в обществото. Поради монополния им достъп до публичното пространство, господстващите групи могат да формират инструментите за презентиране и с това инструментите за легитимация и нормализация на доминиращата идеология.

Заклучение

Разбира се, не е лесно да се прочете, а още по-трудно е да се разбере огромното творчество на Маркс, особено в „coru-paste” епохата, но е наложително, ако искаме социалната наука да бъде придвижвана напред. Трудно е да се разбере Маркс, защото не само трябва да се познава хегеловата диалектика, но и да се проумее и нейното демистифициране от страна на Маркс, който конституира диалектика, която „по самата си същност е критична и революционна”.

Смисълът за прочит на Маркс чрез самия Маркс е да се деконструират идеите му относно различните аспекти на общественото битие (възможно максимално адекватно) и съотнасянето на съответната деконструкция към идеите на други автори, дори те да принадлежат на различни парадигми, за да се намерят пресечни точки в тяхното мислене. Това от своя страна дава възможност за реконструкция на ново кохерентно мисловно поле. Няма значим съвременен критично мислещ автор – особено от Западното полушарие, който явно или неявно да не ползва или преповтаря идеи на Маркс. Това е особено валидно за такъв титан на мисълта, какъвто е Пиер Бурдийо, който чрез прочит на Маркс, успява да конструира своята собствена обяснителна парадигма.

Както пишат Борис Попиванов и Петър-Емил Митев, много добри познавачи на творчество на Маркс: „Прочитът на Маркс може да покаже колко неточни възгледи разпространяват и догматичните привърженици, и фанатизираните отрицатели; и страстните последователи, и пристрастните следователи на този незаобиколим автор в историята на световната обществена мисъл.” (Попиванов, Митев, 2013).

Маркс не бива да бъде четен нито само с икономическите, нито само със социологическите си анализи, а още по-малко само в политико-идеологическите си писания – само в единство, те могат да дадат представа как Маркс успява да анализира сложното функциониране на „обществената форма на общуване и организация” на определен исторически етап. Едва ли мислител, който счита, че трябва всичко да бъде подлагано на критика, какъвто е Маркс, си е позволявал да се заблуждава, че неговите идеи не биха били подложени на критика (между другото случила се още приживе на Маркс). Не бива да се забравя, че няма сериозен изследовател, който да пише текст, без да е убеден, че този текст, макар и с малки крачки, приближава науката към адекватно разбиране на действителността. А Маркс със своя гений пристъпва в тази посока с гигантски крачки.

Бележки:

[1] Гражданското – б.м., Т.Р.

[2] Цитати, почти шаблонно издигнати в идеологически лозунги.

[3] Пределно общо определение на даден феномен е опитът да се дефинира безотносително към времето и мястото на неговия генезис и едни, или други исторически сложили се социално-икономически условия и отношения, на основата на които той функционира.

[4] Тя продължава да съществува и до днес под една или друга форма, но в нашия всекидневен живот съществува под формата на размяна на подаръци и услуги.

[5] За съжаление ограничението за обем не ми позволява да се спирам на разликата между наемен и мениджърски труд, но това съм направила в по-стари мои публикации.

[6] В правотата на Марксовата концепция за капитала като натрупан ресурс вследствие на експлоатацията на живия труд говорят и съвременните икономически факти. Сега, когато финансовият капитал е водещият в икономическите процеси върху стойността на производствения капитал (инвестиционните разходи) се прибавят и стойността на заетия финансов капитал [лихвите, плащани на кредиторите, (които в настоящия период в българското икономическо пространство са в пъти по-завишени в сравнение с тези в европейското икономическо пространство) и дивидентите, плащани на акционерите]. Тази част от финансовата стойност представлява рента, от която икономическите субекти биха могли да бъдат освободени, ако се въведе система на финансиране единствено чрез банков кредит на възможно най-ниска цена. Част от тази рента покрива риска на кредиторите и акционерите да не получат обратно парите си – така наречения предприемачески риск. Друга една част също може да се счита за обоснована, доколкото е свързана с разходите по управлението на финансовата дейност. Когато от стойността на финансовите приходи се извади сумата на тези две съставки, се получава неоправданото завишаване на финансовата рента – завишената стойност на капитала. Проучване във Франция през 2013 г. (Кордоние, 2013) сочи, че това завишение е от 50 до 70%, т.е. всеки 100 евро производствен капитал струва на предприятията, които го ползват между 150 и 170 евро. Ако в периода 1945 – 1975 г. тази завишена стойност е почти нула, през периода 1961 – 1981 г. е около 13.8% средно, сега „след големия взрив на световните финанси” се движи в посочените по-горе параметри.

[7] Нефтът е втората по разпространение в природата на Земята течност след водата. За митологията, която го превръща в ограничен ресурс виж Ракаджийска и др. 2017.

[8] Виж: Маркс, 1967. Критика на Готската програма; Маркс, 1978.

Критика на политическата икономика; Маркс, Енгелс, 1957. Немската идеология.

[9] Искам специално да обърна внимание на факта, че често немското понятие „aufheben” се среща преведено като унищожаване, което не е коректен превод на философското понятие. Анулира или сменя не е синоним на унищожаване.

Референции:

Маркс, К. и Енгелс, Фр. (1957 – 1980), Съчинения. Томове: 1- 42; С.: Изд. на БКП.

(Marks, K. i Engels, Fr. 1957 – 1980, Sachinenia. Tomove: 1 – 42; S.: Izd. na BKP)

Бек, У. (2013), Рисковото общество. По пътя към една друга модерност. С.: ИК „Критика и хуманизъм”

(Bek, U. 2013, Riskovoto obshtestvo. Po patia na edna druga modernist. S.: IK “Kritika i Humanizam”)

Ботичи, К., (2010), Политически митове и исторически разкази: теоретична рамка. В: Сб. История, митология, политика. Съст. Д. Колева и К. Грозев С.: Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, с. 19-32

(Botichi, K., 2010, Politicheski mitove i istoricheski razkazi: teoretichna ramka. V: sb. Istoriya, mitologiya, politika. Sast. D.Koleva I K. Grozev. S.: Univ. izd. “Sv. Kliment Oxridski”, s. 19-32)

Митев, П. Е. и Попиванов, Б. (2013), Предговор. В: Карл Маркс. Човекът и бъдещето. Избрано. Съст.: Бернард Мунтян, Петър-Емил Митев, Борис Попиванов, С.: Изток-Запад

(Mitev, P. E. i Popivanov, B. 2013, Predgovor. V: Karl Marks. Chovekat I badeshteto. Izbrano. Sast. B. Muntyan, Petar-Eml Mitev, Boris Popivanov, S.: Iztok-Zapad]

Мочник, Р. (2018). Какво можем да научим от Маркс за реставрацията на капитализма? Доклад, изнесен на Юбилейна сесия на Институт за критически теории на свръхмодерността, проведена в София, 29 юни – 1 юли 2018г. (Mochnik, R. 2018, Kakvo mozhem da nauchim ot Marks za restavraciyata na kapitalizma? Doklad, iznesen na Yubileyna sesia na Institut za kriticheski teorii na svrahmodernostta, provedena v Sofia, 29 yuni – 1 yuli 2018 g.)

Ракаджийска, Т., М. Христова, Д. Сивков, (2017), Социалният капитал. С.: Изд. компл. УНСС

(Rakadzhiyska, T., M. Hristova, D. Sivkov (2017), Socialniyat Kapital. S.: Izd. compl. UNSS)

Deaton, A. 2013, The Great Escape. Health, Wealth, and Origins of Inequality. Princeton, New Jersey: Princeton University Press

Elster, J. (ed.) 1986, Karl Marx: A Reader., Cambridge: Cambridge University Press

Mason, P. (2015), Is capitalism dead? In: The Gardian, 17. July.2015; <<http://www.theguardian.com/books/2015/jul/17/postcapitalism-end-of-capitalism-begun>> – последно посетен на 11 май 2018

Taylor, C. (2007), A Secular Age. Harvard: Harvard University Press.

ОПИТ ЗА ПРОЧИТ НА МАРКС ЧРЕЗ МАРКС, А НЕ ЧРЕЗ МАРКСИЗМИТЕ

Резюме

Тази статия акцентира на някои кардинални достижения в Марксовото творческо наследство. Основен ръководен принцип при написването ѝ е съблюдаването на възприетия от него при написването на „Капиталът” принцип – начинът на излагането формално трябва да се отличава от начина на изследването. Разбира се, чрез опит за един цялостен прочит на неговото творчество, за да се експлицира критичният му подход при анализа на капиталистическите условия на производство и възпроизводство на социалния живот на хората.

Ключови думи: Марксово творческо наследство, диалектическа логика и критика, капитал, принадена стойност, политика и идеология.

JEL: A14, N1, P 16, D 72

ATTEMPT OF INTERPRETATION OF MARX TROUGH MARX RATHER THAN MARXISMS

Temenuga Rakadjiyska*

Abstract

This article broadly focuses on some cardinal achievements in Marx's creative heritage. The basic guiding principle in its writing is the observation of the principle adopted by him in "The Capital" – *"the way of exposure formally has to be distinguished by the way of the research"*. Of course, by an attempt for a comprehensive reading of his creativity in order to explicate his critical approach to analyzing the capitalist conditions of production and reproduction of people's social life.

Key words: Marx's creative heritage, dialectical logic and critique, capital, surplus value, politics and ideology

JEL: A14, N1, P 16, D 72

* Temenuga Rakadzhijiska, Prof. D.Sc. (Soc.), Department of Economic Sociology, email: temenuga.rakadjiiska@unwe.bg